HOZIRGI O‘ZBEK QISSALARIDA XOTIRA VA QAHRAMON RUHIYATINING BADIIY TALQINI

Qurbonmurodova Sevara
Mustayeva Xolida
Tirkashova Sayyora
Qo‘ldosheva Shaxrizoda
O‘zMPU talabalari
Rajabova Xulkar
O‘zMPU o‘qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24372986

Annotatsiya. *Mazkur maqolada hozirgi o‘zbek qissalarida xotira hodisasining badiiy talqini, uning qahramon ruhiyatini ochish va xarakter shakllanishidagi o‘rni tadqiq etiladi.*

Xotiraning insonning individual tajribasi, ruhiy kechinmalari, ichki ziddiyatlari va o‘zligini anglash jarayoni bilan aloqasi tahlil qilinadi. Shuningdek, retrospektiv tasvir, ichki monolog, assotsiativ tafakkur, tush va psixologik detal kabi badiiy vositalarning xotira jarayonini ifodalashdagi imkoniyatlari yoritiladi. Xotira obrazning o‘tmishi va buguni o‘rtasidagi ruhiy bog‘liqlikni ta’minlovchi, uning xarakterini chuqurroq anglashga xizmat qiluvchi poetik hodisa sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: *hozirgi o‘zbek qissalari, xotira, qahramon ruhiyati, badiiy psixologizm, ichki monolog, retrospektiv tasvir, ruhiy kechinma, xarakter, assotsiativ tafakkur.*

Аннотация. *В статье исследуется художественная интерпретация памяти в современной узбекской повести и её роль в раскрытии внутреннего мира героя и формировании характера. Анализируется связь памяти с индивидуальным опытом человека, психологическими переживаниями, внутренними противоречиями и процессом самопознания. Рассматриваются художественные возможности ретроспективного повествования, внутреннего монолога, ассоциативного мышления, сновидений и психологической детали. Память интерпретируется как художественное явление, обеспечивающее психологическую связь между прошлым и настоящим персонажа.*

Ключевые слова: *современная узбекская повесть, память, внутренний мир героя, художественный психологизм, внутренний монолог, ретроспективное повествование, психологическое переживание, характер, ассоциативное мышление.*

Abstract. *This article examines the artistic representation of memory in contemporary Uzbek short novels and its role in revealing characters’ inner worlds and shaping their personalities. It analyzes the relationship between memory, individual experience, psychological emotions, internal conflicts, and self-awareness. Particular attention is paid to the artistic functions of retrospective narration, interior monologue, associative thinking, dreams, and psychological detail. Memory is interpreted as a literary device that establishes a psychological connection between a character’s past and present.*

Keywords: *contemporary Uzbek short novels, memory, character psychology, literary psychologism, interior monologue, retrospective narration, psychological experience, characterization, associative thinking.*

Kirish

Xotira inson ruhiyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, shaxsning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, xarakteri va o‘zligini anglash jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi.

Inson o‘zining o‘tmishi, boshidan kechirgan voqealari, quvonch va iztiroblari orqali bugungi hayotini idrok etadi. Shu ma’noda xotira faqat o‘tgan hodisalarni eslash jarayoni emas, balki shaxsning ruhiy-ma’naviy yaxlitligini ta’minlovchi muhim omildir.

Badiiy adabiyotda xotira hodisasi insonning ichki olamini ochish, uning ruhiy kechinmalari va hayotiy ziddiyatlarini yoritishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ayniqsa, hozirgi o‘zbek qissachiligida xotiraga murojaat qilish orqali qahramonning individual kechinmalari, o‘tmish va bugun o‘rtasidagi munosabatlari, ijtimoiy muhit bilan bog‘liq ruhiy iztiroblari hamda o‘zligini izlash jarayoni tasvirlanmoqda.

An’anaviy nasrda xotira ko‘pincha voqealar rivojini izohlash yoki qahramonning o‘tmishini bayon etish vazifasini bajargan bo‘lsa, zamonaviy qissachilikda uning badiiy imkoniyatlari kengaymoqda. Xotira endilikda syujetni tashkil etuvchi, obraz ruhiyatini harakatga keltiruvchi va inson ongining murakkab kechimlarini ifodalovchi poetik vositaga aylanmoqda.

Xotira va badiiy psixologizm

Badiiy psixologizm inson ruhiyatining ichki harakatlarini, ongida kechadigan murakkab jarayonlarni va tashqi voqelik ta’sirida yuzaga keladigan ruhiy o‘zgarishlarni tasvirlashga asoslanadi. Xotira esa ana shu jarayonlarni badiiy ifodalashning muhim vositalaridan biridir.

Qahramonning o‘tmishga murojaat qilishi uning bugungi ruhiy holatini anglash, xarakteridagi o‘zgarishlar sababini aniqlash va ichki ziddiyatlarini ochish imkonini beradi.

Xotira obrazning ruhiy olamini bir necha jihatdan namoyon etadi. Avvalo, u qahramonning hayotiy tajribasini tiklaydi. Ikkinchidan, o‘tmishda sodir bo‘lgan voqealarning bugungi ongga ta’sirini ko‘rsatadi. Uchinchidan, qahramonning o‘z xatti-harakatlari va qarorlariga munosabatini ifodalaydi. Shu sababli xotira tasviri qahramon xarakterini shakllantirish va uning psixologik portretini yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi qissalarda xotira ko‘pincha assotsiativ tafakkur orqali yuzaga chiqadi. Muayyan tovush, hid, manzara, buyum yoki insonning xatti-harakati qahramonda o‘tmish bilan bog‘liq xotiralarni uyg‘otadi. Natijada hozirgi voqelik qahramon ongida avvalgi kechinmalar bilan birlashadi. Bunday tasvir usuli ruhiy jarayonlarning tabiiyligini ta’minlaydi va o‘quvchini obrazning ichki olamiga yaqinlashtiradi.

Xotiraning badiiy talqinida muhim jihatlardan biri shundaki, qahramon o‘tmishni har doim ham aynan sodir bo‘lganidek eslamaydi. U voqealarni bugungi ruhiy holati, hayotiy tajribasi va dunyoqarashi asosida qayta idrok etadi. Demak, badiiy xotira voqelikning oddiy takrori emas, balki uning qahramon ongida qayta yaratilishidir.

Retrospektiv tasvir va obraz ruhiyatining ochilishi

Retrospektiv tasvir badiiy asarda o‘tmishda sodir bo‘lgan voqealarga qaytish, ularni hozirgi voqelik bilan bog‘liq holda yoritish usulidir. Mazkur usul hozirgi o‘zbek qissalarida qahramonning ruhiy holatini ochish, voqealar sababini aniqlash va obrazning ichki dunyosini chuqurroq yoritishda muhim ahamiyatga ega.

Retrospektiv tasvir orqali yozuvchi qahramonning bolalik davri, oilaviy muhiti, hayotiy tajribalari, yo‘qotishlari va ruhiyatida iz qoldirgan voqealarni qayta tiklaydi.

Bunda o‘tmish alohida tarixiy davr sifatida emas, balki bugungi hayotga ta’sir ko‘rsatayotgan faol ruhiy qatlam sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘tkir Hoshimovning *Tushda kechgan umrlar* romanida qahramonlar hayoti, xotiralari va kechinmalari orqali muayyan tarixiy davrning inson ruhiyatiga ta’siri ochib beriladi. Asarda o‘tmish voqealari shunchaki hikoya qilinmaydi, balki ularning qahramonlar taqdirida qoldirgan ruhiy izlari namoyon etiladi. Bu jihat xotiraning individual kechinmalar bilan birga tarixiy va ijtimoiy mazmun kasb etishini ko‘rsatadi.

Ulug‘bek Hamdamning *Muvozanat* romanida ham qahramonlarning hayotiy qarashlari, ichki izlanishlari va o‘zligini anglash jarayonlari muhim o‘rin tutadi. Asarni xotira poetikasi nuqtayi nazaridan o‘rganishda qahramonlarning o‘tmish tajribasi va bugungi tanlovlari o‘rtasidagi bog‘liqlikka e’tibor qaratish mumkin.

Retrospektiv tasvirning yana bir muhim xususiyati shundaki, u asar kompozitsiyasida vaqtning an’anaviy izchilligini o‘zgartiradi. Voqealar qahramon xotirasi asosida ketma-ketliksiz bayon qilinishi, o‘tmish va bugun o‘rtasidagi chegaralar nisbiylashishi mumkin. Bu esa qissaning psixologik va kompozitsion imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xotira, ruhiy jarohat va begonalashuv

Hozirgi qissalarda xotiraning muhim badiiy vazifalaridan biri inson ruhiyatidagi jarohatli kechinmalarni ochish bilan bog‘liq. Ayrim voqealar inson ongida chuqur iz qoldiradi va uzoq vaqt davomida uning ruhiy holatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Bunday xotiralar qahramonning bugungi hayotiga aralashib, uning qarorlari, munosabatlari va dunyoqarashini belgilashi mumkin.

Ruhiy jarohat bilan bog‘liq xotiralar badiiy asarda ko‘pincha ichki ziddiyat, sukut, yolg‘izlik, qo‘rquv yoki begonalashuv orqali namoyon bo‘ladi. Qahramon o‘tmishdagi voqealarni unutishga intilishi mumkin, biroq ular uning ruhiy olamida saqlanib qoladi. Natijada insonning tashqi hayoti bilan ichki kechinmalari o‘rtasida tafovut yuzaga keladi.

Bunday holatlarni tasvirlashda yozuvchi ichki monolog, psixologik detal, takrorlanuvchi obrazlar va ramziy manzaralardan foydalanadi.

Masalan, yolg‘iz uy, huvillagan ko‘cha, yopiq eshik yoki eski surat qahramon xotirasidagi muayyan voqea bilan bog‘lanib, ramziy ma’no kasb etishi mumkin. Bunda predmetning o‘zi emas, balki uning qahramon ongida uyg‘otgan assotsiatsiyasi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Xotiraning obraz xarakterini shakllantirishdagi vazifasi

Xotira qahramonning o‘ziga va atrofidagi insonlarga munosabatini belgilovchi muhim omildir. Uning qanday voqealarni eslashi, qaysi hodisalarni unutishga intilishi yoki qanday xotiralarga qayta-qayta murojaat qilishi xarakterining muhim jihatlarini namoyon etadi.

Ayrim obrazlar o‘tmishdagi xatolarini eslash orqali o‘z hayotiy qarashlarini qayta baholaydi.

Boshqa qahramonlar esa o‘tmishdagi quvonchli damlarga qaytish orqali bugungi hayotidagi bo‘shliqni anglaydi. Demak, xotira qahramonning ruhiy rivojlanishini ta’minlovchi badiiy mexanizm vazifasini bajaradi.

Xotira orqali qahramonning ma’naviy o‘zgarishi ham namoyon bo‘ladi. Ilgari ahamiyatsiz tuyulgan voqea vaqt o‘tishi bilan katta ma’no kasb etishi, avvalgi qarashlar esa yangicha baholanishi mumkin. Bunday jarayon inson xarakterining dinamikasini ochishga xizmat qiladi.

Xulosa

Hozirgi o‘zbek qissalarida xotira inson ruhiyatini ochish, obraz xarakterini shakllantirish va asarning badiiy-falsafiy mazmunini chuqurlashtirishga xizmat qiluvchi muhim poetik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Xotira orqali qahramonning o‘tmishi va buguni, individual kechinmalari va ijtimoiy tajribasi o‘rtasidagi munosabatlar yoritiladi.

Zamonaviy qissachilikda xotiraning badiiy talqini an’anaviy eslash usulidan kengroq mazmun kasb etadi. U retrospektiv tasvir, ichki monolog, assotsiativ tafakkur va psixologik detallar orqali qahramon ongining murakkab qatlamlarini ifodalash imkonini beradi.

Demak, xotira hozirgi qissalarda nafaqat o‘tmishni tiklash vositasi, balki insonning bugungi ruhiy holatini anglash, xarakteridagi o‘zgarishlarni asoslash va o‘zligini izlash jarayonini yorituvchi muhim badiiy-psixologik hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: Akademnashr.
2. Umurov H. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. – Toshkent.
3. Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. – Chicago: University of Chicago Press, 2004.
4. Tulving E. *Elements of Episodic Memory*. – Oxford: Clarendon Press, 1983.
5. Freud S. *The Interpretation of Dreams*. – London: Macmillan.
6. Jung C. G. *Man and His Symbols*. – London: Aldus Books, 1964.
7. Hoshimov O‘. *Tushda kechgan umrlar*. – Toshkent.
8. Hamdam U. *Muvozanat*. – Toshkent.